

3.5. Społeczna pozycja i wartość kulturowa gwar dziś

Autor: Halina Karaś

Społeczna pozycja gwar obecnie zmienia się m.in. na skutek modnej obecnie tendencji do regionalizacji, do pielęgnowania swoich korzeni, związku ze swoją „małą ojczyzną”, a więc także z jej językiem. Jeszcze niedawno były uważane za gorszą odmianę języka wobec języka ogólnego. Taka opinia na niektórych terenach panuje jeszcze i dziś. Wyśmiewanie się z gwary i jej użytkowników – częste zwłaszcza w nieodległej przeszłości – także obecnie nie jest wcale rzadkie. Tymczasem trzeba pamiętać, że jest to inna niż polszczyzna ogólna odmiana języka narodowego. Nie można zatem ich wartościować i rozpatrywać w kategoriach: „lepsza” – „gorsza”; odmiana języka. Obie odmiany są równie dobre, ale są stosowane w określonych sytuacjach komunikacyjnych. Gwara ze względu na swój ścisły związek z regionem, a więc ograniczony zasięg terytorialny, niewielkie zróżnicowanie funkcjonalne z definicji obsługuje tylko kontakty lokalne (regionalne). Odmiana ogólna zaś ze względu na swój ogólnopolski zasięg, zróżnicowanie stylistyczno-funkcjonalne, odmianę mówioną i pisaną ma inny, szerszy zakres stosowania i w związku z tym inną rangę w świadomości społecznej. Gwary ludowe odegrały w dziejach narodu polskiego, w tym także w dziejach polskiego języka literackiego, doniosłą rolę, której nie sposób przecenić. Język, a więc i gwara jako odmiana języka narodowego, stanowi podstawowy symbol i nośnik kultury, której wytwory są opisywane właśnie w języku. W gwarze – jak w zwierciadle – możemy się przyjrzeć kulturze ludowej. W niej bowiem jest utrwalone całe słownictwo nazywające wytwory tej kultury (zarówno materialnej, jak i duchowej). Możemy śledzić historię tej kultury, historię społeczności posługujących się daną gwarą. Przykładowo – gwarowa terminologia pasterska (gwar pasa górskiego) mówi nam nie tylko o zwyczajach pasterskich, sposobach hodowli, lecz także o historii osadnictwa na tych ziemiach i kontaktach z innymi nacjami i ich językami. Wyrazy pochodzenia rumuńskiego (np. bryndza, cap „samiec kozy”, klag „podpuszczka do zakwaszania mleka”, redyk, wetula) czy węgierskiego (np. gazda, harnaś, juhas), ruskiego (np. perednica „o krowie idącej na czele stada”), niemieckiego (np. kierniczka „masielnica; drewniane naczynie do wyrobu masła”, putnia „rodzaj drewnianego wiadra do noszenia wody”) czy słowacko-czeskiego (np. hala, kierdel, kierpce) świadczą o tych kontaktach. Część tego słownictwa upowszechniła się w języku ogólnym jako tzw. {L zapożyczenia wewnętrzne}. Gwara w przeszłości na terenach znajdujących się pod obcym panowaniem, np. na Mazurach, Warmii, na Śląsku, była podstawowym symbolem polskości. To dzięki polszczyźnie gwarowej zachowała się polskość tych ziem. Gwara była w historii i jest też dziś, szczególnie tam, gdzie jest ona wysoko oceniana i pozytywnie wartościowana, a więc gdzie cieszy się prestiżem, stanowi podstawowy wyznacznik tożsamości regionalnej (lokalnej), pozwala identyfikować się z całą społecznością posługującą się nią, tworzy poczucie wspólnoty, a więc stanowi wyznacznik przynależności do „swoich”, a nie do „obcych”. Tak dzieje się np. na Śląsku, gdzie gwary śląskie uznawane za prestiżowe, równoważne polszczyźnie ogólnej, pełnią ważną funkcję nie tylko środka codziennej komunikacji w regionie także w sytuacjach mniej lub bardziej oficjalnych, lecz także scalania śląskiej społeczności, podkreślania regionalnej odrębności. Gwara ma ogromne znaczenie dla utrzymywania więzi rodzinnych, sąsiedzkich, lokalnych (np. słownictwo związane z kuchnią i obrzędami przekazywane z pokolenia na pokolenia nawet po wielu latach pobytu w zupełnie innych regionach kraju pozostaje w użyciu, jest łącznikiem między przedstawicielami różnych pokoleń w rodzinie). Gwara poznawana w dzieciństwie jako pierwsza odmiana języka pozostaje na zawsze językiem kojarzonym z dzieciństwem i stronami rodzinnymi, czymś bliskim sercu. Gwary są nie tylko sposobem porozumiewania się lokalnej społeczności, są także cennym świadectwem rozwoju języka polskiego, gdyż polszczyzna literacka powstała właśnie z gwar. W gwarach zachowało się wiele relikwów dawnej polszczyzny, co umożliwia w wielu wypadkach śledzenie rozwoju języka literackiego. Są również wyzyskiwane w literaturze do stylizacji językowej (gwarowej), dzięki czemu nadają językowi utworów literackich piętno autentyczności. Stanowią także niezwykle cenny materiał do badań dla badaczy – przedstawicieli różnych dziedzin nauki: językoznawców, historyków, socjologów, etnografów. To cenne dziedzictwo kulturowe, jakie stanowią gwary ludowe, warto pielęgnować, zwłaszcza współcześnie w dobie globalizacji i unifikacji kultury, w tym i języka.